

Ірина Михайлівна ФЕДОРОВИЧ
аспірант кафедри фінансів ім. С. І. Юрія
Тернопільського національного економічного університету
Львівська 11, Тернопіль, Україна, 46000
тел. 0968314456, e-mail irkafed@ukr.net

ЕКОНОМІЧНА ПРИРОДА ТА ПРИЧИНИ ФОРМУВАННЯ ДЕРЖАВНОГО БОРГУ

Анотація

Охарактеризовано економічну природу та місце державного боргу в фінансовій системі держави. Розглянуто концептуальні підходи до визначення змісту поняття «державний борг» на основі синтезу вітчизняної та світової фінансової думки. Проаналізовано основні причини, що впливають на формування державного боргу.

Ключові слова: державний борг, гарантований державою борг, боргове навантаження, бюджетний дефіцит, складові формування державного боргу, видатки на обслуговування державного боргу.

Ірина Михайлівна ФЕДОРОВИЧ ЭКОНОМИЧЕСКАЯ ПРИРОДА И ПРИЧИНЫ ФОРМИРОВАНИЯ ГОСУДАРСТВЕННОГО ДОЛГА

Аннотация

Определено экономическую природу и место государственного долга в финансовой системе государства. Рассмотрены концептуальные подходы к определению содержания понятия «государственный долг» на основе синтеза отечественной и мировой финансовой мысли. Проанализированы основные причины, влияющие на формирование государственного долга.

Ключевые слова: государственный долг, гарантированный государством долг, долговая нагрузка, бюджетный дефицит, составляющие формирования государственного долга, расходы на обслуживание государственного долга.

Irina FEDOROVYCH
Postgraduate student of Department of Finance them S. George
Ternopil National Economic University
L'vivs'ka, 11, UA-46000 Ternopil, Ukraine
phone. 0968314456, e-mail irkafed@ukr.net

ECONOMIC NATURE AND CAUSES OF FORMATION OF GOVERNMENT DEBT

Abstract

Economic nature and the place of the public debt were characterized in the financial system of the state. Conceptual approaches to the definition of what constitutes "public debt" we're reviewed and based on the synthesis of national and global financial view that takes into account the causes and conditions of its formation in two ways: 1) as a certain amount of debt associated with the budget deficit; 2) as a combination of financial and credit relations arising in connection with the movement of capital. This approach takes into account the multidimensional concept of public debt and serves as the theory of debt finance.

The article suggests to interpret "public debt" as a set of economic relations between the state and its creditors over the formation, repayment and servicing of government debt and other liabilities for guarantees granted by the State in accordance with applicable law and international treaties. Unlike existing approach allows to take into account the structural balance of debt financial instruments in conjunction with public debt management. The basic reasons were analyzed that influence the formation of public debt.

Key words: public debt, government guaranteed debt, debt burden, budget deficit, components forming the national debt, cost of servicing the public debt.

JEL classification: H 63

Постановка проблеми. Розвиток будь-якої держави об'єктивно вимагає внутрішніх і зовнішніх запозичень. Дані запозичення в той чи інший період часу фіксуються у вигляді державного боргу, що відіграє важливу роль в економічній системі будь-якої держави та є невід'ємною частиною її фінансової системи.

Державний борг є складним, об'єктивно обумовленим для країн із ринковою економікою економічним явищем, що характеризує систему відносин, які виникають між органами державного управління і фінансовими інститутами з приводу формування, обслуговування і погашення заборгованості як джерела додаткових фінансових ресурсів.

Питання формування державного боргу є особливо важливим в контексті тих економічних труднощів, які впродовж останніх років проявляються в Україні. Відсутність науково обґрунтованої довгострокової боргової стратегії та нераціональне проведення політики формування державного боргу, може стати деструктивним фактором для економіки України.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Різні аспекти проблематики формування державного боргу розкриті у роботах вітчизняних науковців: В. Андрущенко, Т. Богдан, Т. Вахненко, В. Дем'янишина, Ю. Іваненко, О. Кириленко, В. Козюка, В. Калитчука, Г. Кучер, А. Мамишева, В. Лісовенка, В. Опаріна, О. Присяжнюка, В. Федосова, С. Юрія. Незважаючи на велику кількість публікацій у періодичних виданнях та науковій літературі, присвячених проблемі формування державного боргу, залишається низка дискусійних питань у цій сфері. Відтак, у працях згаданих вчених оминається дослідження його економічної природи та складових формування. Разом з цим, досі залишаються невирішеними проблеми забезпечення ефективного процесу формування державного боргу та розробка довгострокової боргової стратегії.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження економічної природи державного боргу шляхом аналізу праць українських й закордонних вчених-економістів та визначення основних складових його формування.

Виклад основного матеріалу. Розвиток категорії державного боргу пов'язаний з теоретичними дослідженнями про необхідність втручання держави в економічний процес, а також певними історичними епохами. Проблема зростання державного боргу на початку ХХІ ст. залишається предметом дискусій, як серед зарубіжних, так і вітчизняних вчених. Відповідно, на нашу думку, доцільно розглянути еволюцію поглядів на причини формування державного боргу в процесі розвитку світової економічної думки.

Розглянемо підходи вітчизняних авторів до проблеми формування державного боргу. Так, на думку, С. Юрія основними причинами виникнення та зростання державного боргу в Україні є дефіцит державного бюджету та платіжного балансу країни [16, с. 7]. В. Федосов до основних причин швидкого зростання державного боргу відносить: необхідність збільшення валютних резервів для забезпечення стабільності національної грошової одиниці, значні обсяги бюджетного дефіциту, залежність від імпорту енергоносіїв, потреби технічного переозброєння більшості галузей національної економіки [13, с. 34].

На думку, І. Лютого основною причиною виникнення державного боргу є невміння уряду оптимально розподіляти наявні у його розпорядженні фінансові ресурси [8, с. 14]. В. Дудченко поділяє причини виникнення державного боргу на прямі (неефективні заходи податкової політики, застій на ринках нерухомості) та другорядні (видача кредитів з значним рівнем ризику, дефіцит торговельного балансу, світова фінансова криза, низькі темпи економічного зростання) [5, с. 98].

О. Жулин виникнення державного боргу пов'язує з фінансування дефіциту державного бюджету. На думку вченого, причинами виникнення та збільшення державного боргу є фінансування нереальних соціальних програм, зниження ділової активності і зменшення податкових надходжень, розширення економічної функції держави, неефективне використання бюджетних коштів, політична нестабільність у країні, мілітаризація, ведення війн [6, с. 320].

Основною причиною формування державного боргу, на думку О. Царука, є необхідність фінансування дефіциту державного бюджету [15, с. 98].

Відповідно до виділених причин, слід, зазначати, що більшість вчених розглядають бюджетний дефіцит в якості основної причини формування державного боргу. Передумови ж виникнення бюджетного дефіциту, тобто непрямі причини залучення державних позик, різні. Однією з причин є надзвичайні обставини: війни, великі стихійні лиха, масштабні терористичні акти. Водночас, глобальною надзвичайною обставиною, що зумовлює формування бюджетних дефіцитів, є пов'язана з економічною глобалізацією поточна структурна перебудова світової економіки, яка спричинює збільшення витрат уряду на проведення відповідних структурних реформ національних економік.

Стандартна причина виникнення бюджетного дефіциту – коливання економічної кон'юнктури, тобто, коли при автоматичному скороченні податкових надходжень держава змушена збільшувати видатки на соціальний захист населення та підтримку базових виробництв. Внутрішні передумови формування бюджетного дефіциту зумовлені недосконалістю державного управління в економіці. У разі, коли бюджетний дефіцит є перманентним і не приймаються ефективні заходи щодо вдосконалення виробничо-економічних відносин у державі, можливості уряду щодо проведення стабілізаційної політики істотно обмежуються. Отже, державний борг стає неминучим при бюджетному дефіциті.

Таким чином, на основі аналізу теоретичних підходів до причин виникнення державного боргу пропонуємо виділити такі складові його формування:

- бюджетна (залучення грошових ресурсів на фінансування дефіциту бюджету);
- валютна (формування державного боргу зумовлено коливаннями курсу національної валюти);
- інвестиційна (залучення грошових ресурсів на фінансування проектів розвитку);
- складова «гарантування боргу» (залучення грошових ресурсів для забезпечення гарантій іноземним контрагентам щодо виконання контрактних зобов'язань у зв'язку з некомерційними ризиками, а також для забезпечення державних гарантій для кредитування проектів, фінансування яких передбачено державним бюджетом країни);
- спекулятивна (залучення грошових ресурсів для компенсації спекулятивних ринкових тенденцій на ринку державних боргових зобов'язань);
- складова компенсації видатків на обслуговування боргу (залучення грошових ресурсів визначається потребою забезпечення процентів та компенсацій, суми яких обумовлені наявним державним боргом).

Охарактеризуємо більш предметно кожен з наведених складових формування державного боргу.

Бюджетна складова державного боргу характеризує відносини та взаємообумовленість між сумою державного боргу та дефіцитом бюджету, що можуть бути описані через наступний причинно-наслідковий зв'язок: державний борг є значною мірою результатом бюджетного дефіциту, створеного внаслідок розбалансування доходів та витрат державного бюджету. Факторами розбалансування доходів та витрат державного бюджету є: неефективність фінансової системи держави, поширення корупції в країні, спад суспільного виробництва, недосконалість податкової політики, наявність та зростання значного тіньового сектора в економіці або детінізація економіки, скорочення доходів державного бюджету в період економічної кризи, надзвичайні ситуації, такі як стихійні лиха, війни [12, с. 40].

Так, якщо внаслідок дії вказаних факторів доходи бюджету не забезпечують покриття видатків, – формується дефіцит бюджету, наслідком чого є формування бюджетної складової державного боргу.

Факт наявності бюджетного дефіциту вимагає пошуку причин його виникнення, шляхів його подолання, тобто – забезпечення збалансування доходів і видатків державного бюджету. Конкретні напрямки впливу держави на забезпечення мінімізації бюджетного дефіциту та

скорочення таким чином розміру державного боргу можуть бути різними, але в результаті зводяться до створення можливостей зростання доходів, отримання додаткових ресурсів внаслідок приватизації об'єктів державної власності, або, номінально, за рахунок емісії національної валюти, і скорочення витрат державного бюджету.

Водночас, слід звернути увагу на те, що зведення бюджету з дефіцитом і нарощування (до певних меж) державного боргу не можна розглядати як ознаку нездатності держави забезпечити фінансування своїх зобов'язань. Так, граничний розмір державного боргу, що в Україні визначається бюджетним кодексом, визначає межу розміру державного боргу відносно ВВП, яку не можна перевищувати. В цьому контексті важливо розглядати дефіцит бюджету лише як одну з складових формування державного боргу та формулювати висновки про ефективність діяльності держави з управління державним боргом, виходячи з величини боргу відносно ключових макроекономічних показників (зокрема, – ВВП), динаміки нарощування боргових зобов'язань, структури державного боргу, потенціалу обслуговування та погашення боргу, а також напрямків використання грошових ресурсів, отриманих державою в борг від внутрішніх та зовнішніх позичальників.

Зміна розміру боргу, зумовлена коливаннями курсу національної валюти – так звана «валютна» складова формування державного боргу, впливає на величину та структуру боргу, виходячи зі зміни курсу національної валюти відносно іноземних. В першу чергу вказана складова впливає на зміну рівня зовнішньої заборгованості, номінованої в іноземній валюті, але – безумовно відображається на потенціалі обслуговування та погашення внутрішнього державного боргу. Так, зниження курсу національної валюти відносно тієї валюти, в якій номіновано борг, призводить до збільшення боргового тягаря на бюджет (видатки на обслуговування та погашення боргу з бюджету відбуватимуться вже за новим, більш високим курсом, що потребує збільшення видатків бюджету в національній валюті), а, отже, може ускладнювати забезпечення фінансування внутрішнього боргу, або – зростання внутрішнього боргу через обмеження ресурсної бази бюджету.

Так, зростання видатків бюджету, не компенсоване зростанням доходів (що слід очікувати в більшості випадків зниження курсу валют неекспортоорієнтованих економік), зумовлює додаткове навантаження на бюджетну складову державного боргу. Водночас, в ситуації зміцнення національної валюти, можливе погашення процентів за зовнішнім боргом або самої суми боргу в іноземній валюті з витрачанням меншої суми в національній валюті.

Фінансування проектів розвитку, що забезпечується через зростання інвестиційної складової формування державного боргу, зумовлено тим, що, з одного боку, державне запозичення може сприяти економічному зростанню, якщо запозичені ресурси будуть використовуватись в проектах розвитку економіки країни, інноваційно-інвестиційних проектах, з іншого – при неефективному використанні ресурсів (коли віддача від проектів, не здатна компенсувати видатки на обслуговування та погашення даного боргу), призводить до збільшення навантаження на бюджет. Саме тому доцільно сформулювати оптимальне співвідношення між інвестиціями, економічним зростанням і внутрішніми та зовнішніми запозиченнями, що характеризує сутність інвестиційної складової державного боргу країни.

Значною мірою інвестиційна складова пов'язана зі складовою гарантування боргу, тому що досить часто фінансування інвестиційних проектів відбувається під державні гарантії іноземним контрагентам щодо виконання контрактних зобов'язань у зв'язку з некомерційними ризиками, а також гарантії для кредитування проектів, фінансування яких передбачено державним бюджетом країни. До певного часу (доки виконуються контрактні зобов'язання пов'язані з гарантіями держави як в межах виконання бюджету, так і за іншими проектами, виплати боргу за якими гарантовані державою), вказані гарантії не впливають на величину державного боргу, але у випадку неспроможності обслуговувати чи погашати дані борги, вони трансформуються у державний борг, який слід забезпечувати за допомогою ресурсів держави. Особливо небезпека збільшення боргових зобов'язань держави за рахунок складової

гарантування боргу актуалізується в період економічних криз, надзвичайних ситуацій, політичної нестабільності (відсутність відповідальності за реалізації проектів попередніх урядів).

Наступною складовою формування державного боргу країни є залучення грошових ресурсів для компенсації спекулятивних ринкових тенденцій на ринку державних боргових зобов'язань, – «спекулятивна» складова. Спекуляції на ринку державних зобов'язань є інструментом отримання прибутку на різницях цінних коливань вартості ресурсів без утворення нової (додаткової) вартості в їхньому кругообігу, коли формується ілюзія вартості у відриві від дійсної економічної реальності [10, с. 21]. Тобто, виходячи з того, що відсоткові ставки за зовнішніми кредитами (зовнішній борг) можуть бути значно нижчими за відсоткові ставки всередині країни (внутрішній борг), держава може залучати додаткові ресурси для забезпечення свого функціонування, або для обслуговування старих боргів, без створення умов для розширеного відтворення в економіці та зниження економічних та політичних ризиків (що могло б вести до подальшого зниження процентних ставок за зовнішніми та внутрішніми запозиченнями). Подібні спекуляції мають позитив у сенсі розширення характеристик ліквідності ринків і короткострокового переформатування ризиків, але їх головною небезпекою є перетворення залучених коштів замість реального капіталу у фіктивний.

Таким чином, дана складова характеризується впливом на величину та структуру державного боргу умов залучення нових позик, що мають оцінюватися з урахуванням здатності країни обслуговувати внутрішній та зовнішній борг за раніше прийнятими зобов'язаннями. Разом з цим, спекулятивні чинники проявляються в умовах нераціонального державного регулювання фінансових ринків й транскордонного руху капіталу, зумовлені проведенням спекулятивних банківських операцій. Державний борг, сформований під впливом спекулятивних факторів має непродуктивний характер та в перспективі може спричинити проблеми з його обслуговуванням.

Складова компенсації видатків на обслуговування боргу, що визначається потребою забезпечення процентів та компенсацій, суми яких обумовлені наявним державним боргом, значною мірою пов'язана з спекулятивною складовою з точки зору пошуку ресурсів на її забезпечення, тобто, вона може забезпечуватись внаслідок спекуляції та перекредитування. Але, з точки зору джерела формування державного боргу, дана складова характеризує процеси самовідтворення боргового капіталу, розмір якого збільшується на величину, що є наслідком узгодженого рівня процентних ставок та інших платежів за кредитом. Вказана складова є за економічною суттю норми прибутку кредитора, яку має компенсувати позичальник грошових ресурсів, враховувати необхідність її забезпечення за рахунок наявних ресурсів або отриманих внаслідок ефективного використання позик.

На сучасному етапі розвитку економіки формування державного боргу також значною мірою зумовлено глобальними фінансовими дисбаланси, які обмежують доступ до ресурсів і можуть спричинити глобальну кризу платежів, швидким розвитком ринку позикових капіталів й формуванням стійких кредитно-боргових взаємозв'язків між різними країнами світу.

Історично обумовлені теоретичні та практичні розбіжності вчених-економістів щодо особливостей формування державного боргу стали однією з найважливіших причин неоднозначного погляду на трактування категорії «державний борг».

Аналіз дефініцій, розроблених вітчизняними та зарубіжними вченими на основі різних підходів до визначення сутності державного боргу, а також його тлумачення в нормативно-правових актах дало змогу конкретизувати зміст поняття «державний борг».

Розглядаючи наведені у табл. 1 визначення, можна зробити висновок, що більшість з них характеризують окремі аспекти державного боргу залежно від специфіки та завдань дослідження. Зважаючи на фрагментарність у підходах науковців, слід проаналізувати ці визначення з метою удосконалення трактування поняття «державний борг», яке враховуватиме

його багатоаспектність. Варто відзначити, що наведені підходи науковців не суперечать один одному, а навпаки свідчать про багатогранність поняття «державний борг».

Таблиця 1

Концептуальні підходи до визначення поняття «державний борг»*

Підходи	Автори	Визначення
I підхід Державний борг як певна сума заборгованості, пов'язана з бюджетним дефіцитом	В. Додонов	Акумуляована сума бюджетних дефіцитів минулих років
	Т. Агапова С. Сергін	Загальний розмір заборгованості уряду власникам державних цінних паперів, що дорівнює сумі минулих бюджетних дефіцитів (мінус бюджетні надлишки)
	О. Орлюк	Загальний розмір накопиченої заборгованості уряду власникам цінних паперів, який дорівнює сумі минулих бюджетних дефіцитів за вирахуванням бюджетних надлишків
	С. Мочерний	Сума накопичених за попередні роки дефіцитів державного бюджету мінус його позитивне сальдо
	К. Макконелл, С. Брю	Загальна сума всіх дефіцитів і позитивних сальдо федерального бюджету, накопичена за всю історію країни
	В. Базилевич	Нагромаджена урядом сума запозичень для фінансування дефіцитів державних бюджетів
II підхід Державний борг як сукупність кредитно-фінансових відносин, що виникають у зв'язку з рухом капіталу	Т. Вахненко	Сума фінансових зобов'язань сектора загального державного управління, які мають форму договірних, стосовно внутрішніх і зовнішніх кредиторів, щодо відшкодування залучених коштів і виплати відсотків
	В. Козюк	Загальна сума емітованих, але не погашених позик з нарахованими процентами, а також прийнятих державою на себе у відповідний спосіб зобов'язань
	О. Грачев	Боргові зобов'язання держави перед фізичними та юридичними особами, іноземними державами, міжнародними організаціями та іншими суб'єктами міжнародного права, включаючи зобов'язання за державними гарантіями, наданими державою
	В. Опарін	Сума заборгованості держави своїм кредиторам
	О. Халдаєва	Результат кредитних відносин, що виникають у зв'язку із трансформацією капіталу з національного приватного сектора або з-за кордону в державний бюджет на підставі принципів запозичення
	С. Юрій	Економічні відносини держави як позичальника з її кредиторами (резидентами та нерезидентами) з приводу перерозподілу частини вартості валового внутрішнього продукту на умовах строковості, платності та повернення
	В. Федосов,	Сума заборгованості за випущеними і непогашеними внутрішніми позиками, а також сума фінансових зобов'язань країни щодо іноземних кредиторів на певну дату
Г. Кучер	Економічні відносини між державою-позичальником та її кредиторами з приводу перерозподілу позикових капіталів та вартості ВВП позичальника	

* Джерело. Систематизовано на основі джерел [1; 2; 3; 4; 9; 11; 13; 16]

Вчені-економісти, що займаються дослідженням поняття державного боргу, по-різному характеризують зазначену категорію. Найвні точки зору можна умовно розділити на дві групи. По-перше, це прихильники трактування державного боргу як певної суми заборгованості, пов'язаної з бюджетним дефіцитом. Зокрема, до представників цієї групи можна віднести В. Додонова, який вважає, що «державний борг – це акумульована сума бюджетних дефіцитів минулих років» [4, с. 43]. В економічній енциклопедії під редакцією С. Мочерного державний борг розглядається як «сума накопичених за попередні роки дефіцитів державного бюджету мінус його позитивне сальдо» [11, с. 23]. Подібної точки зору при визначенні державного боргу дотримуються такі економісти як К. Макконелл і С. Брю, які характеризують його як загальну суму всіх дефіцитів і позитивних сальдо бюджету, накопичену за всю історію країни [9, с. 56].

У підручнику «Макроекономіка» Т. Агапової та С. Серегіна державний борг визначається як загальний розмір заборгованості уряду власникам державних цінних паперів, що дорівнює

сумі минулих бюджетних дефіцитів (мінус бюджетні надлишки). [1, с. 361]. В. Базилевич розглядає державний борг як нагромаджену урядом суму запозичень для фінансування дефіцитів державних бюджетів [2, с. 633].

Однак наведені визначення не повною мірою відображають зміст поняття, оскільки державний борг виникає не тільки як наслідок фінансування дефіциту державного бюджету, а також як результат прийняття державою боргів суб'єктів господарювання. Відповідно такий підхід, на нашу думку, не відображає повністю механізм формування державного боргу.

Іншої точки зору дотримуються вчені, які визначають державний борг в аспекті кредитно-фінансових відносин, що виникають у зв'язку з рухом капіталів.

Зокрема, на думку вченого В. Опаріна, державний борг – сума заборгованості держави своїм кредиторам [13 с. 4]. Проте таке визначення, на нашу думку, є неповним, оскільки не конкретизує, перед якими саме кредиторами у держави виникають боргові зобов'язання. Подібної позиції дотримується російський науковець О. Хайхадаєва, яка розглядає державний борг як результат кредитних відносин, у яких держава виступає позичальником, а вся маса позичкового капіталу становить величину державного боргу [14, с. 22]. Водночас таке визначення державного боргу не охоплює усього його масштабу в кількісному вираженні, оскільки державний борг включає також суму заборгованості суб'єктів господарювання, при яких держава виступає в ролі гаранта, у випадку їхньої неплатоспроможності. В. Федосов, С. Огородник під державним боргом розуміють суму заборгованості за випущеними та непогашеними внутрішніми позиками, а також суму фінансових зобов'язань країни щодо іноземних кредиторів на певну дату. [13, с. 34]. Проте, у визначенні використане поняття «державна заборгованість», що є ширшим за змістовим наповненням ніж «державний борг».

Грунтовне дослідження проблем державного боргу здійснено професором С. Юрієм. Вчений розкриває сутність державного боргу через економічні відносини держави та її кредиторів з приводу перерозподілу частини вартості ВВП на умовах строковості, платності та повернення. Науковець, даючи відповідь на запитання: що ж дають країнам державні запозичення? – вважає, що залежність країн від зовнішніх джерел фінансування дає передусім відчуття не ізольованості у глобальному світі. Відповідно, яким би важким не був тягар державного боргу, країни не спроможні відмовитися від нього з огляду на посилення взаємозалежності їхніх економік, участь у міжнародному поділі праці та розширенні міжнародної кооперації [16, с. 15].

Не заперечуючи правочинності усіх трактувань, вважаємо, що більш доцільно використовувати другий підхід, розглядаючи державний борг у аспекті фінансово-кредитних відносин. Отже, на нашу думку, державний борг можна визначити як економічні відносини між державою та її кредиторами з приводу формування, погашення та обслуговування боргових зобов'язань уряду, а також інших зобов'язань за гарантіями, наданими державою відповідно до чинного законодавства та міжнародних договорів.

Водночас існують певні відмінності у підходах до визначення поняття «державний борг» в українському законодавстві та відповідно до загальноприйнятої міжнародної практики. Відтак у Бюджетному кодексі України (редакція від 04.03.2015 р.) та проекті Закону України «Про державний та гарантований державою борг» (реєстраційний № 8657 від 07.06.2011 р.) державний борг визначається як загальна сума боргових зобов'язань держави з повернення отриманих та непогашених кредитів (позик) станом на звітну дату, що виникають внаслідок державного запозичення [3]. Відповідно до загальноприйнятої міжнародної практики (дефініції Комітету INTOSAI) державний борг (public debt) трактується як сукупність зобов'язань (як наявних, так і юридично оформлених, які забезпечені необхідним фінансуванням, але, внаслідок деяких обставин, не є такими, що набрали чинності), які безпосередньо прийняті на себе державними органами такими як: центральний уряд (або федеральний уряд залежно від політичної організації країни); уряди штатів, провінцій, муніципалітетів, регіонів або інші місцеві уряди чи органи влади; корпорації або підприємства,

які знаходяться у державній власності чи контролюються державою; інші економічні одиниці, які можуть вважатися державними або квазідержавними (тобто такі, які функціонують як приватні, але користуються державними привілеями), а також сукупність зобов'язань, прийнятих на себе державними органами від імені приватних корпорацій або інших економічних одиниць.

Таким чином, вітчизняним законодавством, на відміну від світової практики, не передбачено включення до складу державного боргу зобов'язань та запозичень місцевих органів влади, фондів державного соціального страхування та державних підприємств, що значно зменшує обсяг державного боргу, розмір необхідних видатків на його обслуговування, погіршує якість поінформованості закордонних інвесторів про привабливість та платоспроможність національної економіки та загальні бюджетні можливості держави. Водночас у загальноприйнятій міжнародній практиці державний борг визначається не лише як сукупність зобов'язань уряду, а всіх державних органів, включаючи зобов'язання урядів місцевої влади та зобов'язання підприємств, котрі знаходяться у державній власності або контролюються державою. Отже, за відсутності спеціального закону про державний борг в Україні діє низка законодавчих та нормативно-правових актів, які ситуативно та фрагментарно врегульовують лише окремі питання формування державного боргу, пов'язують його виникнення із зобов'язаннями держави в особі уряду, що не повною мірою відповідає міжнародній практиці у цій сфері.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Незважаючи на чітко сформульоване визначення поняття державного боргу на законодавчому рівні, досі тривають дискусії серед вчених щодо розуміння його суті та економічної природи. Вітчизняні науковці не погоджуються із дефініцією, яка подана в Бюджетному кодексі України. На нашу думку, державний борг доцільно розглядати як економічні відносини між державою та її кредиторами з приводу формування, погашення та обслуговування боргових зобов'язань уряду, а також інших зобов'язань за гарантіями, наданими державою відповідно до чинного законодавства та міжнародних договорів. Разом з цим, під час дослідження обґрунтовано, що основними складовими формування державного боргу є: бюджетна, валютна, інвестиційна, спекулятивна, складова «гарантування боргу» та компенсації видатків на його обслуговування.

Список літератури

1. Агапова Т. А. *Макроекономіка: підручник* / Т. А. Агапова, С. Ф. Серегина. – М.: Маркет ДС, 2009. – 448 с.
2. Базилевич В. Д. *Макроекономіка: підручник* / В. Д. Базилевич, К. С. Базилевич, Л. О. Баластрик – К.: Знання, 2007. – 703 с.
3. *Бюджетний кодекс України № 2456-VI від 08.07.2010 р.* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2456-17/page2>
4. Додонов В. Ю. *Наращивание государственного долга развитых стран: тенденции, факторы, риски* / В. Ю. Додонов. – Алматы: КИСИ при Президенте РК. – 2012. – 164 с.
5. Дудченко В. *Сучасний стан та структура державного боргу країн Європи* / В. Дудченко // *Економічний аналіз*. – 2012. – Вип. 11, ч. 1. – С. 98–103.
6. Жулин О. В. *Управління державним боргом з метою максимізації суспільного добробуту* / О. В. Жулин // *Управління проектами, системний аналіз і логістика. Технічна серія*. – 2012. – Вип. 9. – С. 319–322.
7. Львовичкін С. В. *Суперечності фінансової теорії і практики в контексті циклічності економічного розвитку* / С. В. Львовичкін, В. М. Опарін, В. М. Федосов // *Фінанси України*. – 2011. – № 5. – С. 3–13.
8. Лютий І. О. *Теоретико-методологічні засади бюджетної політики держави* / І. О. Лютий // *Фінанси України*. – 2009. – № 12. – С. 13 – 19.
9. Макконнелл К. *Економікс: Принципы, проблемы и политика* / К. Макконнелл, С. Брю. – Бишкек, 1998. – 399 с.

-
10. Миотти Л. Финансовая либерализация, спекуляция и банковские кризисы / Л. Миотти, Д. Плин // *Банки: мировой опыт*. – 2002. – № 4. – С. 21-24.
 11. Мочерний С. В. *Економічна Енциклопедія: у 3 т.* / С. В. Мочерний. – К.: Видавничий центр «Академія», 2002 – Т.3. – 952 с.
 12. Ронжина И. А. Механизм нарушения равновесия национальных бюджетных систем / И. А. Ронжина // *Экономические науки*. – 2013. – №1. – С. 39-43.
 13. Федосов В. М. *Фінансова реструктуризація в Україні: проблеми і напрями: моногр.* / В. Федосов, В. Опарін, С. Львовчкін // *За наук. ред. В. Федосова*. К.: КНЕУ, 2002. – 432 с.
 14. Хайхадаева О.Д. *Государственный долг Российской Федерации: теоретические и исторические аспекты*. – СПб.: СПбГУЭФ, 2000. – 121с.
 15. Царук О. В. *Оцінка боргового фінансування дефіциту державного бюджету України* / О. В. Царук // *Фінанси України*. – 2010. – № 4. – С. 98–101.
 16. Юрій С. І. *Управління зростанням на основі боргу і Україна* / С. І. Юрій // *Журнал європейської економіки – березень 2007 – Том 6 (№1) – С. 6–27.*

References

1. Agarova, T. A. and Seregina, S. F. (2009), *Макроекономіка [Macroeconomics]*, Market DS, Moscow, The Russian Federation.
2. Bazylevych, V. D., Bazylevych, K. S. and Balastryk, L. O. (2007), *Макроекономіка [Macroeconomics]*, textbook, Znannia, Kyiv, Ukraine.
3. Verkhovna Rada of Ukraine (2013), "Budget Code of Ukraine", available at: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2456-17.page2>.
4. Dodonov, V. Y. (2012). *Capacity of public debt of developed countries: trends, risks*. Almaty: KISR under the President of RK.
5. Dudchenko, V. (2012). *Current status and structure of government debt in Europe*. *Economic Analysis*, 11, 98-103.
6. Zhulin, O. V. (2012). *Public debt management in order to maximize public welfare. Project management, systems analysis and logistics*. *Technical Series*, 9, 319-322.
7. Lyovochkin, S.V, Oparin, V. N, Fedosov, V. N. (2011). *Contradictions of financial theory and practice in the context of cyclical economic development*. *Finance of Ukraine*, 5, 3-13.
8. February, I. O. (2009). *Theoretical and methodological principles of fiscal policy*. *Finance of Ukraine*, 12, 13-19.
9. McConnell, C. R. and Brue, S. L. (1998). *Economics: Principles, Problems and Policies: Bishkek*.
10. Miotti, L. and Plin, D. (2002). *Financial liberalization, speculation and banking crises*. *Banks: A Global Perspective*. 4, 21-24.
11. Mocherny, S. V. (Ed.) (2002). *Economic Encyclopedia. In 3 volumes. Vol. 3*. Kiev: EC "Academy".
12. Ronzhina, I. A. (2013). *Mechanism imbalance national budget systems*. *Economics*, 1, 39-43.
13. Fedosov, V. Oparin, V. and Lovochkin. S. (2002), *Фінансова реструктуризація в Україні: проблеми і напрями [Financial restructuring in Ukraine: Challenges and Directions]*, KNEU, Kyiv, Ukraine.
14. Hayhadaeva, O. D. (2000), *Hosudarstvennyj dolh Rossyjskoj Federatsyy: teoretycheskye y ystorycheskye aspekty [The national debt of the Russian Federation: the theoretical and historical aspects]*, SPbHUEF, St.Petersburg, Russia.
15. Tsaruk, E. V. (2010). *Grade debt financing budget deficit Ukraine*. *Finance of Ukraine*. 4, 98-101.
16. George, S. (2007). *Managing growth based on debt and Ukraine*. *Journal of the European economy*. 6, 6-27.